

Електронні документи як чинник оперативного обслуговування

*Леся Туровська,
молодший науковий
співробітник
відділу обслуговування читачів
літературою гуманітарного
профілю НБУВ*

Стаття порушує проблеми поступового входження інформаційних технологій у традиційний бібліотечний простір. Розглядається позитивна практика зарубіжних та вітчизняних бібліотек (зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) щодо трансформації традиційних сервісів в умовах інформаційного суспільства. Наголошується на необхідності комплексного підходу в поєднанні друкованих та електронних документів як елементів єдиного процесу бібліотечно-інформаційного забезпечення.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційне забезпечення, гіпертекст, друковані та електронні документи, сідіром-технологія, трансформація традиційних сервісів.

Бібліотеки споконвічно виконували роль архівів та сховищ, зберігаючи інформацію на різних носіях. Спочатку то були глиняні таблички клинопису, сувої, папіруси, берестяні грамоти, рукописи; потім з'явилися книги, карти, газети, журнали, плакати, ноти; ще пізніше — грамплатівки, відео- та аудіокасети. Коли ж виникла інформація в електронному вигляді, бібліотеки, за допомогою електронних носіїв, почали надавати доступ до неї.

Упродовж минулого десятиріччя в практику зарубіжних та вітчизняних бібліотек надійно увійшли сідіром-технології (зачатки цього процесу спостерігалися ще у середині 80-х рр. ХХ ст.). Спочатку компакт-диски CD-ROM (їх також називають лазерними або оптичними дисками) слугували для запису музики та ігор; потім почали виникати бази даних на сідіромах. Однією з перших загальновідомих стала база індексів цитування — "Science Citation Index", випущена у світ Інститутом наукової інформації (Філадельфія, США). І хоча споживачів цієї бази було небагато, — відрадно, що користувачі бібліотек СНД опинилися практично на одному рівні із тими, яких обслуговують західні бібліотеки, щодо початку використання електронних документів у бібліотеках [6, с. 31]. У 1992 році була розроблена технологія запису інформації на сідіром (CD-Recordable) для бібліотечних баз даних та каталогів. Це надало можливість створювати макети (майстер-копії) баз даних для їх подальшого тиражування. Технологія CD-R допускала односеансові режими запису без перезапису. Незабаром з'явилися диски типу CD-RW з режимом багатосеансового запису.

Поява електронних документів спричинила сплеск попиту на них. Утім, у 1990 р. Жан Різ (Jean Reese), координатор з інформаційного обслуговування бібліотеки при Вандербільтському університеті (Нексвіл, США), попереджав: "Перед тим, як приймати рішення щодо впровадження сідіром-технологій у бібліотеці, варто зважати на кілька факторів: фінансові аспекти (адже робочі станції та передплата на сідіромні бази даних так само, як і ліцензія на програмне забезпечення, потребуватимуть коштів), перенавчання персоналу та зміну звичних схем обслуговування читачів". Згодом, за свідченням того самого експерта, досвід використання сідіромів у бібліотечному обслуговуванні мав

приголомшливі результати за параметром їхньої популярності у споживачів [7, с. 28].

Аналізуючи технології бібліотек США та Європи, відомий американський спеціаліст з Бостона Чінг-чі Чен оприлюднила такі дані: 99% опитаних співробітників бібліотек підтвердили використання оптичних дисків (переважно сідіромів). Було перелічено до 850 різних інформаційних продуктів на сідіромах, найпопулярнішими з яких виявилися: MEDLINE, Books-in-Print, BL/BN Pilot, ERIC, BookBank та Ulrich Plus. Як бачимо, серед популярних у західних бібліотеках у кінці 80—90-х рр. минулого століття сідіром-продуктів домінували бібліографічні книжкові масиви [8, с. 20].

Головним результатом появи та широкого розповсюдження сідіромів у бібліотеках стало те, що з'явилися електронні ресурси (сукупність електронних документів), поєднані в електронні колекції (тематично сформований масив електронних документів). Сідіром-технології піднесли бібліотеки ще на один щабель, спричинили створення нової концепції обслуговування читачів та нової ідеології формування бібліотечних фондів, що, у свою чергу, призвело до феномену електронних бібліотек (тематично орієнтованої системи доступу до електронних ресурсів) [3, с. 6]. Бібліотеки зіткнулися з необхідністю вирішення нових організаційних, технологічних і правових питань: від визначення поняття "електронні документи" до обґрунтування стратегії їхнього комплектування, особливостей зберігання, каталогізації та умов надання у користування (у тому числі — копіювання) споживачам, без порушення при цьому прав видавців та авторів [1, с. 44].

Знавши фундаментальних змін, однією з перших в Україні до впровадження інформаційних технологій та прогресивних форм бібліотечно-інформаційного обслуговування долучилася Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). З 2006 р. її читачі отримали нову послугу — обслуговування електронними науково-інформаційними документами на компакт-дисках CD-ROM у профільних читальних залах. Це відкрило для читачів ряд нових можливостей:

- користуватися базами даних та іншими довідковими інформаційними продуктами (бібліографічними, реферативними, фактографічними, адресно-довідковими), а також повнотекстовими електронними версіями відповідних (як правило, найзапитуваніших) друкованих видань;
- використовувати технології гіпертексту, які уможливають різне компонування та максимально вигідне опанування будь-якого фрагмента: основного тексту, приміток, посилань, ілюстрацій тощо;
- мати одночасний доступ до одного документа кількох (багатьох) споживачів, як реальний засіб безвідмовного задоволення їхнього попиту;
- безоплатно копіювати чи пересилати видання електронною поштою.

Ураховуючи те, що бібліотеки споконвічно забезпечували доступ читачів до інформації, вважаємо, що йдеться не про створення нових напрямів діяльності, а про трансформацію традиційних сервісів в умовах інформаційного суспільства.

Досвід обслуговування читачів НБУВ компакт-дисками у профільних читальних залах дає змогу окреслити переваги такого обслуговування для бібліотечної справи. Це:

- суттєва економія площі зберігання фондів (адже електронні документи набагато місткіші, ніж традиційні паперові);
- покращання збереження документів (довговічність магнітного носія, як правило, набагато перевищує можливість збереження носія паперового, не потребуючи при цьому ні спеціальних приміщень, ні спеціальних умов);

- використання відносно недорогого носія інформації (у порівнянні з папером, мікроформами або магнітною стрічкою);
- ліквідація лакун, що виникають при формуванні "паперового" фонду;
- можливість створення резервних (страхових) копій.

Електронні видання суттєво вирізняються від друкованих, тож процеси роботи з ними потребують вирішення низки завдань щодо:

- організації локальних електронних фондів і каталогів;
- оперативного обслуговування користувачів електронними виданнями;
- фактичного збереження електронних видань.

Усе це потребує глибокої діагностики всіх компонентів наявного інформаційного, матеріально-технічного, фінансового та кадрового ресурсу.

Інформаційний ресурс передбачає відбір до фонду певних електронних одиниць з урахуванням таких чинників, як відповідність потребам користувачів, профіль комплектування, пріоритети комплектування.

Матеріально-технічний ресурс обумовлює сучасне обладнання, мережу та програмне забезпечення з відповідним оформленням робочих екранів комп'ютерів, контролем доступу та захистом від несанкціонованого доступу.

Фінансовий ресурс полягає в тому, що забезпечення доступу до електронних видань передбачає скачування інформації на дискету, флешку або роздрукування (за аналогією з ксерокопіюванням друкованої продукції). Ці послуги входять у перелік додаткових платних послуг та потребують розроблення механізму здійснення попередньої оплати.

Змінюється характер трудових дій, виконуваних у традиційному режимі. Першочерговим завданням стає розширення професійних можливостей фахівців, що зумовлює необхідність внесення принципових змін до підготовки бібліотечних кадрів. Ключовим елементом будь-якої бібліотеки (як традиційної, так й електронної) залишається бібліотекар, професійний посередник між інформаційними ресурсами та споживачами інформації. Його експертний досвід і знання є важливим інтелектуальним ресурсом, який має передаватися споживачеві разом з інформацією. Зважаючи на це, доцільним вбачається введення до штату обслуговуючих підрозділів окремих посад — консультантів (з належною освітою та навичками роботи) та виділення спеціалізованого робочого місця поруч із зоною електронного обслуговування [5].

Особливої уваги потребує вирішення завдання щодо оперативного та якісного забезпечення користувачів електронними документами. Передбачається проведення моніто-

рингових досліджень користувачів, їхніх потреб та ставлення до пропонованих інформаційних продуктів і послуг.

Електронні документи відкривають для бібліотек небачені перспективи. Електронне середовище, не будучи статичним, перебуває у стрімкому розвитку, виникають усе нові методи опрацювання даних. Утім, друковані видання, як і раніше, зберігають свою значимість і цінність. Можливо, за широтою пошуку та швидкістю взаємодії вони програють електронним ресурсам. Та й електронна форма обслуговування має свої недоліки, зокрема обмеження швидкості доступу з причин залежності від технічних засобів, необхідність використання спеціального устаткування тощо. До того ж, процес переведення друкованих видань в електронну форму є трудомістким, тривалим і дорогим. А нерівномірність упровадження інформаційних технологій у різні сфери суспільства спричиняє наявність користувачів без бажаного рівня комп'ютерної грамотності та навичок роботи з комп'ютерною технікою. Зважаючи на це, значна частина документів ще довго перебуватиме у звичній друкованій формі, а бібліотеки продовжуватимуть своє обслуговування традиційними засобами [2, с. 173].

Тож, сучасна практика бібліотечного обслуговування потребує комплексного підходу, сутність якого — у гармонійному поєднанні друкованої та електронної продукції як елементів єдиного процесу інформаційного забезпечення в бібліотечному просторі. Таке бачення сучасної бібліотеки найчастіше характеризується визначенням "гібридна".

Список використаної літератури

1. *Багрова І. Ю.* Бібліотеки и электронные документы / И. Ю. Багрова // Библиотекосведение. — 2000. — № 3. — С. 43—46.
2. *Жабко Е. Д.* Справочно-библиографическое обслуживание в электронной среде: теория и практика : монография / Е. Д. Жабко. — СПб. : Изд-во РНБ, 2006. — 388 с.
3. *Земсков А. И.* Электронные библиотеки как элемент информационного общества / А. И. Земсков // Науч. и техн. б-ки. — 2002. — № 6. — С. 5—15.
4. *Туровська Л. О.* Сучасний бібліотекар у системі інформаційних комунікацій наукової бібліотеки / Л. О. Туровська // Бібліотечний форум України. — 2006. — № 3. — С. 17—19.
5. *Шрайберг Я. Л.* Библиотеки и информационные технологии: десять лет спустя / Я. Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. — 2003. — № 1. — С. 25—54.
6. *Reese J.* CD-ROM technology in librarian: implication and considerations / J. Reese // Electronic Library. — 1990. — Vol. 8, № 1. — P. 26—30.
7. *Use of optical products in libraries and information centers in Western Europe / D. Raitt, Chig-chin Chen* // Electronic Library. — 1990. — Vol. 8, №1. — P. 15—25.